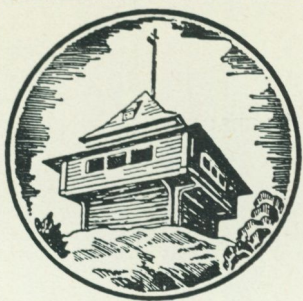




FATABUREN

Nordiska museets och Skansens årsbok



FATABUREN

NORDISKA MUSEETS OCH
SKANSENS ÅRSBOK

1965

Redaktion:

GÖSTA BERG · HANS HANSSON

SAM OWEN JANSSON · MARSHALL LAGERQUIST

Redaktör: Marshall Lagerquist

Omslagets färgbild visar några delar av den stora polykroma servis med släktens Grills vapen, vilken på beställning utfördes i Kina omkring 1740, troligen efter förlagor av Christian Precht. Servisen har 1964 förvärvats till Nordiska museet. Se vidare härom Erik Andréns uppsats i denna årsbok.

The colour picture on the cover shows some of the pieces from the large Chinese porcelain service decorated with the Grill family coat-of-arms which was acquired by the Nordic Museum in 1964. This service was ordered from China in about 1740, and was probably designed by Christian Precht. See also Erik Andréns article in this year book.

Tryckt hos Boktryckeri Aktiebolaget Thule, Stockholm 1965
Klichéerna från Grohmann & Eichelberg AB, Stockholm

KRING MORS OCH FARS DAG

Till Nordiska museets etnologiska undersökning, där för närvarande ett speciellt intresse ägnas åt seder och bruk i samband med livets och årets högtider, har med en specialfrågelista insamlats uppgifter om hur Mors och Fars dag firas. Dessa högtidsdagar är inte mer än ca 45 respektive 30 år gamla, så det är ännu möjligt att få "ögonvittnesskildringar" av hur det började och upptogs av den enskilda individen och uppgifter om de förändringar av själva firandet som har ägt rum.

Amerikanskt initiativ.

Söker man i litterära källor, visar det sig att Mors dag uppstod i Amerika på initiativ av en lärarinna vid namn Anna Jarvis (1864—1948). Hon bedrev en intensiv kamp för sin idé att en viss dag på året särskilt skulle ägnas mödrarna. År 1913 kröntes hennes ansträngningar med framgång, och Mors dag instiftades genom beslut av kongressen. Dåvarande presidenten Woodrow Wilson utfärdade en proklamation, och enligt denna förlades dagen till andra söndagen i maj, Anna Jarvis mors dödsdag.

Ungefär samtidigt upptogs seden i England och Australien och något senare, 1918, i Norge och Frankrike. Det var stiftarinnan själv som genom hänvändelse till tidningar och prominenta personer propagerade för idéns spridning.

Cecilia Bååth-Holmberg och sedens införande i Sverige.

Här i vårt land är ett annat kvinnonamn förknippat med denna högtid, nämligen Cecilia Bååth-Holmberg, syster till skalden A. U. Bååth. Hon var författarinna och djupt engagerad i tidens folkbildningssträvanden, bl. a. skapade hon en kvinnlig avdelning vid Tärna folkhögskola, som grundats av hennes man Teodor Holmberg. Hon skrev kulturhistoriska verk, biografier, bl. a. om Karl XV, senare bygde- och naturskildringar i fosterländsk anda; hennes författarskap karakteriseras av "entusiasm, personhistoriskt vetande och okritisk hjältedyrkan".

På ett aktivt sätt ingrep hon också i tidens moraldebatt och bildade 1909 Svenska riksförbundet för sedlig kultur efter ameri-

kanskt mönster. I dess skrifter, framför allt i tidningen *På vakt* hade hon stora möjligheter att föra fram sin samhällskritik och även sina reformidéer. Det är mot "den nya moralen", sådan den tog sig uttryck i bl. a. Ellen Keys bok "Lifslinjer", hon för en intensiv kamp. Vid hennes bortgång 1920 skriver hennes man i *På vakt* följande angående förbundet:

Det är bekant, att vad som drev henne till dettas stiftande var den sedliga nöd och förtvivlan, vari hon fått skåda, och hela den vidtförgrenade sedliga upplösning och smitta — "den kulturella dyfloden" — som framträdde fräckt och frestande i litteratur, i muntlig agitation, i teater och konst, i tidningsannonser och skyltfönster.

Det är detta förbund som står som initiativtagare till firandet av Mors dag i vårt land. I *På vakt* nr 28, årg. 1919, berättar C. B-H. om hur hon fick uppslaget från en kvinnlig barntidningsredaktör, lade fram det för förbundsstyrelsen, bildade en kommitté och författade ett uppslag, som gick ut till ca 300 tidningar. Där sägs:

Ett lifsvärde finns, som i alltings växling står fast och orubbadt, samt bevarar utan förminskning och nötning sin makt och skönhet: vår moders vård och kärlek.

Man föreslår sista söndagen i maj som en lämplig dag "af viktiga skäl", och dessa tycks främst bestå i att det då är försommar med vackra blommor. Särskilt vänder man sig till präster, lärare och ungdomsföreningar med vädjan om anslutning. C. B-H. betonar, att det inte skulle vara en yttre festdag med stoj och stim på gator och torg i stil med Barnens dag, utan framför allt en hemmets och hemkänslans dag. Stillsammare fester i skolor och föreningar tilläts dock.

Mors dag.

Denna speciella högtid firades alltså första gången 1919 och på den sista söndagen i maj, till vilken dag den sedan dess varit knuten.

Året efter införandet utkom på J. A. Lindblads förlag i Uppsala ett litet häfte kallat "Mors dag". Detta innehåller korta prosastycken av uppbygglig art och dikter till mors ära, lyriska och innerliga, som säkert berett mången mor stor glädje; idag ter de sig dock en smula pekoralistiska. Till hjälp för den som eventuellt kände sig villrådig om hur den nya högtidsdagen lämpligast borde



Cecilia Bååth-Holmberg var den som införde Mors dag i Sverige år 1919.

firas, finns på omslagets pärmar i punkter uppställda anvisningar för hur detta skulle gå till, dels i hemmet, dels utanför detta.

I hemmet:

1. Svenska flaggan hissas från hemmets flaggstång.
2. Mor hälsas om morgonen med sång av barnen.
3. Hon bjudes före uppstigandet på gott kaffe och bröd, berett av barnen. Hon hedras med blommor och en liten gåva.
4. Henne beredes, så långt det är möjligt, vila och frihet från allt hushållsarbete den dagen. Barnen bädda, sopa, laga mat och diska.

5. Vid eftermiddagskaffet eller på aftonen hålles en liten högtidlighet, där far i huset medverkar. Något vackert läses upp, utantill och ur detta häfte, och hjärtats tack bringas Mor, som är hemmets sammanhållande kraft. Barnen utbedja sig Mors förlåtelse för all ohörsamhet och bristande tacksamhet, för allt som vållat Mor sorg, suckar, bekymmer och svårigheter.
6. Frånvarande barn hälsa Mor med brev eller telegram eller vykort, som särskilt gjorts och tillhandahållas för Mors dag.

Denna lilla bok var redan 1922 slutsåld från förlaget.

Fars dag.

Med Mors dag som mönster och affärsintressen som pådrivande kraft tillkom 1931 Fars dag i Sverige att firas andra eller tredje söndagen i november. Efter svenskt och norskt mönster introducerades dagen i Danmark 1935, först förlagd till den 5 juni, grundlagsdagen, senare flyttad till november men utan framgång, då den redan blivit fast rotad den 5 juni.

Tidningar, skolor och föreningar.

Den bild vi fått genom våra meddelare visar ett till en början ganska sporadiskt firande, som inte blir fastare rotat förrän under 1930-talet. Många äldre var till en början negativt inställda och uppfattade det hela som onödigt fjäsk.

De vägar, på vilka den nya högtiden nådde allmänheten, är flertaliga, men den viktigaste troligen tidningarna. Stor betydelse har också skolorna haft, som på många håll från början uppmanade barnen att fira mor genom att rita kort med blommor och någon liten vers på. Detta har med åren upphört av hänsyn till barn från upplösta hem.

I kyrkan har det hänt att prästen från predikstolen erinrat om Mors dag och dess betydelse, och från några enstaka platser berättas att man den dagen samlas på kyrktrappan efter högmässan, där prästen håller tal och man sjunger en psalm.

Den betydelse kyrkan och olika föreningar haft varierar från ort till ort. På vissa platser har ett offentligt firande överhuvud inte förekommit, på andra har IOGT, Verdandi, Missionsförsamlingen och andra mer eller mindre framgångsrikt sökt ordna en gemensam sammankomst. Underhållningen har bestått av sång



Mors dag firas på Torsvi gård i Uppland med deltagande av gummor som tjänat på gården. Morsdagsfirandet startades av Brita Hermelin genom Torsvi sockens ungdomskerets omkring 1920.

och musik, tablåer eller uppläsning och förplägnad. Detta gäller Mors dag och eventuellt tillsammans med Fars dag, aldrig enbart den sistnämnda.

Det är under 1900-talet som föreningsväsendet undan för undan växer sig allt starkare och ersätter den tidigare bygemenskapen. Föreningarna blir viktiga spridningscentra, dels genom att snabbt ta upp nya företeelser, dels tack vare sin räckvidd, särskilt på landsbygden, där det fanns få tillfällen till förströelse utanför dessa. Även om många, speciellt de äldre, ogillat det kollektiva firandet, måste man nog säga att det här bidragit till att traditionen utbildats och stärkts. På senare år tycks föreningsinitiativen ha avtagit, och tyngdpunkten ligger nu inom hemmet.

Blommor, tårta och present.

De båda dagarna firas på ungefär samma sätt, Fars dag ibland

lite enklare, och i stort sett lika i hela landet. Morgonuppvaktningen med kaffe, tårta, blommor, eventuell present och kanske en sång påminner mycket om ett födelsedagsfirande, liksom också det här i landet obligatoriska eftermiddagskaffet tillsammans med barn, släkt och vänner.

Till en början var vårbuketter som barnen plockat det vanliga. Med ökad reklam från blomsterhandlarna blev köpta blommor det övervägande. Från 1920-talets mitt och något tiotal år framåt tycks hortensian ha varit särskilt populär.

Presenternas antal och storlek har givetvis varierat, men i stort har en utveckling från enklare till mer påkostade saker ägt rum, i linje med den förändrade levnadsstandarden. Till en början köptes ett blus- eller förklädestyg eller något annat som mor kunde behöva. Speciella ting, tillrättalagda för tillfället har också tillverkats, såsom vaser, koppar och fat med texten "Till Mor".

Sånguppvaktningen tycks inte vara så utbredd i hemmen numera, men det finns ju radio och grammofon, och alla minns väl "Mor, lilla mor", insjungen 1929 av Sven Olof Sandberg eller "Violer till mor", den melodi som Bertil Boo slog igenom med vid 1940-talets mitt.

Den enkla hälsningen per post från bortavarande barn var för Anna Jarvis mycket viktig. Dock kom den enligt hennes mening att förvanskas, och då hon kort före sin död förklarade att hon ångrade hela idén med Mors dag, var det bl. a. därför att barnen i stället för att skriva brev själva sände kort med tryckta hälsningar eller verser. Detta verkar i och för sig vara en naturlig utveckling i Amerika, kortlandet framför andra, där man kan köpa tryckta hälsningar för de flesta tillfällen.

Även hos oss fanns från början vykort, som reproducerade verk av Carl Larsson och Elsa Beskow och med texter av Zacharias Topelius eller Viktor Rydberg. Dessa tillhandahölls av Eliassons konstförlag i Stockholm. I museets samlingar ingår en katalog från nämnda förlag över Morsdagskort från 1919 och framåt. Ofta återkommande signaturer är Jenny Nyström och Einar Nerman.

Gravsmyckningen blev ett viktigt företag denna dag, men av våra meddelares svar framgår att den inte är speciellt knuten

FARS DAG
8/11

Beställ Fars goda **TÅRTA** här!



Distribuerad av Semper - ledande leverantör till bagerier och konditorier av vaniljkräm, mjölkpulver, massainfrysningar och andra råvaror

Semper

Hösten 1964 kunde man i tidningar se denna annons om en tårta på Fars dag.

till Mors och Fars dag. Många pryder regelbundet sina föräldrars gravar under hela året.

Anna Jarvis tanke hade varit att mödrarna en dag på året skulle ägnas lite uppmärksamhet utöver det vanliga, antingen med en enkel högtid i hemmet, några skrivna rader per post eller en blom-

ma på graven, och detta är, som vi sett, fortfarande grundstommen i sättet att fira dagen. Kring denna ursprungligen alltså mycket ideella och anspråkslösa högtid har affärsmännen inte varit sena att sluta upp, båda dagarna har fått en alltmer geschäftsbetonad ram, och i dag är företagens annonser ett effektivt hinder mot att de glöms bort. Detta kommersiella exploaterande har tydligen gjort många avogt inställda. Man bör dock inte förbise, att det är ett öde som drabbat de flesta av våra högtider på grund av reklamens ökade betydelse överhuvud taget.

Barbro Philipson

Summary

Mother's and Father's Day

Mother's Day was instituted in the United States and recognized by the United States Congress in 1913. The idea quickly spread to other countries. In Sweden this festival was introduced in 1919 by Cecilia Bååth-Holmberg, the author and founder of the National Society for the Promotion of Moral Education. The Nordic Museum has sent out a questionnaire to obtain information about the factors which have contributed to the present widespread celebration of Mother's Day in Sweden and about the customs connected with its celebration. The press and schools seem to have been the most important propagators, now it is commercial advertising. Father's Day was launched solely by business interests in 1931. It is celebrated on a Sunday in November, while Mother's Day is celebrated here on a Sunday in May, as it is in other countries.